

ADAPAZARI (ERMENİCE ESKİ ADI: DONİG-AŞEN)

Posted on 12/10/2014

Adapazarı şehrini 1400'lü yıllarda Timurlenk'in saldırılarından kaçabilmek için Sivas'tan gelen bir grup Ermeni kurmuşlardı. Ondan önce bu sadece bataklıkların bulunduğu dümdüz bölgede, ne herhangi bir yerleşim yeri, ne de kullanılıp, sürülmeye elverişli topraklar vardı. Ermeniler, inanılmaz inat, azim ve çalışkanlıklarıyla coğrafyanın şiddetli ve yabani karakterli bu yerinin doğasını değiştirmeyi başararak, buraları yaşanılır hale getirdiler. 1400-1461 yılları arasında şehir Donigaşen olarak isimlendiriliyordu, ondan sonra Türklerin kararıyla Ada veya Adacık olarak değiştirildi. Daha da sonraları, şehrin gelişmesine paralel ticari anlamda önemliliği nedeniyle bu bölgenin bir pazar yerine dönüşmesi sonucu, Adapazarı olarak adlandırıldı.

Adapazarlı geçimini sağlamak için Konstantinopolis veya başka yerlere göçmek durumundaydı. Aslında çok çalışkandı ve olağanüstü çabalar sarfederek işlediği cömert topraktan maksimum ürün elde etmesini de iyi bilirdi. Misafirperverdi ama işsiz-güçsüz-boşta gezenlerden de nefret ederdi.

Konstantinopolis - Bağdat demiryolunun inşasından önce Adapazarı, biçimsiz, derme-çatma evleri ve düzensiz sokaklarıyla ikincil bir şehir konumunda bulunuyordu. Ermenilerin mahalleleriyle, kiliseleri ve okullarından başka da göze çarpan yapılar hemen hemen yok gibiydi. Evlerin mimari pek basit hali, çapından fazla bayağı, istisnasız ahşap yapıda olsalar bile, pek çok çiçeklerle zevkle süslüydüler. Bundan dolayı, Adapazarı'nın Ermeni mahalleleri için «hakiki çiçek bahçelerine benziyorlar» denilebilirdi. Burada en biçimsiz ev sahibinden tutun, pek düzenli bir yapıda ikamet eden vatandaşa kadar herkes bir çiçek aşığı sayılırdı. Pencerelerden asılı saksılarda beslenen çiçekler dışında, yerden bitme ve evin duvarlarına

yapışarak sarmaşıklar halinde damlara kadar tırmanan, bol yapraklı yeşil bitkilerle, hanımelleri ve yaseminlerle süslü, yatay geniş «halılar» serili gibiydi sanki ! Orayı ziyaret etmekte olan yabancılar için bu rengârenk ve hoş kokulu resim onlara gerçek bir bayram havası yaşatıyordu !

Adapazarı, Yavaş-Su, pek hafifvelezzetliolaniçme suyunu Çarkh adlı küçük çaydan ediniyordu. Türk mahallelerine yakın, kışladan biraz yukarıda, çayın akışının inişe geçip hızlanmasından yararlanılarak, oraya koskoca bir su tekeri yerleştirilmiş ve özel bir pompalamayla akarsuyu döndüre döndüre 20 metre kadar yükseğe ulaştırarak, oradan genişçe bir su borusuna akıtılmasını sağlamış ve bu sayede şehrin diğer mahallelerine su verilmesi becerilmişti.

Şehrin en meşhur binaları Bedros Muradyan ve Hovhannes Cırgayan'ın Konstantinopolis'teki müstakil evlere benzeyen yüksekçe ve pek güzel evleriydi. Şehrin en göze çarpan devlet ve özel mülkiyete ait tüm binalarıyla, kare şeklinde döşeme taşlı yolları Ermeni mimar Varteres Efendi tarafından inşa edilmişti.

Ermeni, Türk, Boşnak, Elen ve Yahudiler birbirinden olabildiğince belirgin sınırlarla ayrışan mahallelerde yaşamaktaydılar. Çarşı, güney ucunda Boşnakların oturduğu dört yanı Türk mahalleleriyle çevrili şehir merkezinde bulunuyordu. Çarşının kuzey ucundan kuzey-doğusuna yay şeklinde serili olan mahalleler Ermenilere aitti. Çarşı, merkezinde satışı yasak olan maddelerin, yolun sağ ve sol tarafında, balıkçı, şarapçı, domuz eti kasabı, tütüncü, ve hatta meyve ve başka türden yiyeceklerin satıldığı dükkânlarıyla Kargıç altında adı verilen uzunca sokakla devam ediyordu. Bu sokaktaki 100-120 dükkândan sadece birkaç tanesi Elenlere aitti, geriye kalan tüm dükkânlar Ermenilerindi, Türklere ait bir tek dükkân bile yoktu. Ama çarşıdaki asıl resim yaklaşık olarak şöyleydi: % 80 Ermeni, % 10 Türk, % 5 Elen, % 2 Yahudi ve % 3 diğer halktan insanlar.

İpek böcekçiliğiyle, tütün üretimi Adapazarı'nın en parlak ve başarılı işleriydi, Bunlardan ilki halka üç milyon, ikincisi ise bir milyon kuruş miktar getiriyordu. 1879 yılında şehrin

Ermenilere ait olan sekiz ipek üretim merkezinde çalışan yüzlerce kadın ve kızlara iş alanı sağlanmıştı.

Adapazarı'nda genellikle buğday, keten, tütün, ipek, soğan, sarmısak, patates, ve meyve çeşitleri üretilirken, yerel atölyelerde hazırlanan ender deri yabancı pazarların renkli derileri ve kürkleriyle rahatlıkla rekabet etme kalitesine sahipti.

1905 yılında, perakende keten satın alan tüccarlar topu topu 6-7 kişilerdi, ağustos başından ekim ayı sonuna kadar, okkasını 2-3 kuruşa satın aldıkları keteni İzmit'te toptancılara 2,5-3,5 kuruşa satıyor, onlar da malları Marsilya, Londra ve Hamburg'a ihraç ediyorlardı.

1915'e kadar Adapazarı'nda ipek üretimiyle ilgili fabrikalar aşağıdaki şahıs ve şirketlere aitlerdi: Bedros Muradyan, Boğos Muradyan, «Antranik Çarıkcıyan kardeşler» Şirketi, «Artaki Medaryan - Arapzade Sait şirketi», «Hagop Dayleryan - Hamit Bey şirketi», «Suren Kuyumcuyan kardeşler» Şirketi, «Mıgırđıç Cırgayan şirketi», «Şahinyan kardeşler», Anbarlıyan, Garabet Topuzyan.

Kaynak: XV. Yüzyıldan 1915'e Günümüz Türkiye'sinde Ermenilerin Ticari-Ekonomik Faaliyeti Toplu belgeler, derleyen: Khaçadur Dadayan, «Gasprint» Yayıncılık, Yerevan, 2012